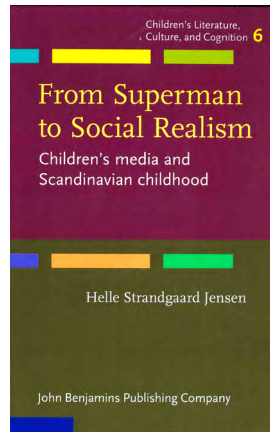

Review/Recension

HELLE STRANDGAARD
JENSEN
**FROM SUPERMAN TO
SOCIAL REALISM**
**Children's Media and
Scandinavian Childhood**
Amsterdam: John Benjamins Publishing
Company, 2017. Children's Literature,
Culture, and Cognition, nr 6 (188 s.)

“Era barn är inte era barn. / De är söner och döttrar av Livets längtan efter sig själv. / De kommer genom er men inte från er. / Och fastän de lever hos er, tillhör de er ändå inte.” Dessa rader, från Kahlil Gibrans *Profeten* (1923), här i Carl-Gustaf Roséns och Johan Wretmans översättning, utgjorde mottot till ett symposium om barn och kultur på Hässelby slott utanför Stockholm vintern 1969. Symposiet medarrangerades av Konstnärliga och litterära yrkesutövaras samsarbetsnämnd (KLYS) på uppdrag av Nordiska kulturkommissionen och pågick i tre dagar. Ett sextiotal personer från samtliga nordiska länder deltog och i arbetsgrupper diskuterade man barnkultur i olika former.

Händelsen är betydande eftersom den visar att frågan om barn och barnkultur ansågs viktig att diskutera som en gemensam angelägenhet för de nordiska länderna. Att symposiet medarrangerades av KLYS pekar också mot att de litterära och konstnärliga yrkesutövarna själva började ta en allt större plats i debatten om barnen och deras kultur. Under 1950-talet var det främst lärare, bibliotekarier och psykologer som uttalat sig om vilka texter som var lämpliga eller olämpliga för barn att läsa, medan de ledande rösterna i barnkulturdebatten under 1960-talet, såsom exempelvis Gunilla Ambjörnsson, ofta själva var författare eller barnkulturproducenter.

Gibrans *Profeten* har kallats 1960-talets Bibel, även om den kanske inte var lika populär i Sverige som i den anglosaxiska världens motkultur. I *From Superman to Social Realism. Children's Media and Scandinavian Childhood* nämner Helle Strandgaard Jensen symposiet på Hässelby slott och påpekar att det kända mottot från Gibran tonade

©2018 O. Widhe. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 Unported License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken - Journal of Children's Literature Research, Vol. 41, 2018 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v41i0.301>

samman med det sena 1960-talets uppfattning att barn var självständiga och tänkande varelser som inte fick förminska till den vuxnes egendom. Strandgaard Jensen visar övertygande att olika barn- och barndomsuppfattningar spelade en avgörande roll för hur idéutvecklingen och de revolutionära strömningarna utformades under denna tid. Åren runt 1968 omstöpte tidigare synsätt på barnet och dess plats i samhället, liksom synen på barnkulturens funktion. Strandgaard Jensen följer denna förändringsprocess genom att studera offentliga debatter om barn och medier i skandinaviska tidningar och tidskrifter mellan åren 1945 och 1985. Omfånget är ambitiöst, materialet är stort och resultatet är i långa stycken lysande.

Den övergripande tesen är att mediedebatterna om barnlitteratur och serier på 1950-talet, om tv-mediet och barnkulturen på 1960- och 70-talen, samt om datorspelen och hyrfilmerna på 1980-talet, inte först och främst handlade om den nya teknikens påstådda faror. Anlägger man den etablerade mediepanik-förklaringen, där det nya mediet anses vara skrämmande eftersom det är nytt och obekant, osynliggörs nämligen viktiga dimensioner i debatterna om barns kulturkonsumtion och läsning. Strandgaard Jensen vill komma förbi uppfattningen att mediedebatterna i huvudsak är styrda av negativa, avvisande, konservativa eller anti-moderna attityder. Istället menar hon, med stöd i bland annat David Buckinghams forskning, att debatterna om barnkulturen och de nya medierna under efterkrigstiden handlade lika mycket om kampen mellan olika barn- och barndomsuppfattningar som om den nya teknikens farlighet. Eftersom mediepanik-förklaringen begränsas av sin betoning på att det finns en grundläggande likhet snarare än skillnad mellan reaktionerna på de olika medierna, kan hon därmed upprätta ett djupare och mer kontrastrikt fokus. Hennes avsiktliga systematisering av skillnaderna i mediedebatterna medför visserligen en rad historiska förenklingar i den kronologiska periodindelningens tjänst, men även om så är fallet tecknar Strandgaard Jensens välargumenterade bok en både sammanhängande och nyanserad historia om de skandinaviska ländernas barnkulturdebatter. Det är en historia som har stort förklaringsvärde även för den som vill förstå förutsättningarna för den skandinaviska barnlitteraturens utveckling under 1900-talets andra hälft.

Enligt Strandgaard Jensen används ordet "barnkultur" antagligen för första gången i tryck av Margareta Strömstedt, när hon recenserar Gunila Ambjörnssons debattbok *Skräpkultur åt barnen* i *Dagens Nyheter* i mitten av april det mytomspunna året 1968. Men även om detta nu inte riktigt stämmer – i *Dagens Nyheter* hade ordet "barn-

kultur” tidigare använts av såväl Allan Rune Pettersson som Annika Holm – så är det uppenbart att begreppet fick sitt stora genomslag i samband med Ambjörnssons bok och att dess popularitet nådde sin kulmen under 1970-talets andra hälft. Strandgaard Jensen poängterar att genomslaget för ordet ”barnkultur” visar att debattörerna vid 1960-talets slut och under 1970-talet hade ett behov av att sammanföra olika mediaprodukter och diskutera dem utifrån generella och ofta ideologiska frågeställningar, genom att fokusera på relationerna mellan vuxna och barn, mellan konst och kultur, mellan media och samhälle och så vidare.

I sina analyser tar Strandgaard Jensen inte bara fasta på vilka barn- och barndomsuppfattningar som debattörerna ger uttryck för. Hon uppmärksammar också vilka yrkesgrupper som dominerade diskussionerna om barnens mediekonsumtion och hur dessa växlar mellan decennierna. Som nämndes tidigare kan man se att det främst var lärare, bibliotekarier och psykologer som deltog i den offentliga mediedebatten i skandinaviska tidningar och tidskrifter under 1950-talet. Lärarna och bibliotekarierna var vid denna tid yrkesgrupper med särskilt ansvar för att kunskap, normer och värderingar överfördes på ett korrekt sätt till den uppväxande generationen. Det innebar att diskussionerna om vad som var lämpliga eller olämpliga medier för barn var nära sammankopplade med periodens syn på utbildning och fostran. De medier som barnen tog del av måste kort sagt undervisa dem om etablerade sociala normer och kulturella värden, så att de som blivande samhällsmedborgare kunde bidra till välfärdssamhället och folkhemmets fortbestånd. Men barnens kulturprodukter skulle också vara anpassade till vad barnen antogs förstå och kunna hantera utifrån samtida barnpsykologiska teorier om människans utveckling.

Vid det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet kom emellertid andra yrkesgrupper att dominera debatterna om barnkulturen. Istället för lärare, bibliotekarier och psykologer var det nu författare, kulturskribenter, mediemänniskor och akademiker som gjorde sina röster hörda. I kölvattnet efter 1968 var det följaktligen ideologiska snarare än pedagogiska idéer som styrde debattörerna, samtidigt som barnets förmåga och roll i samhällsutvecklingen kom att omvärderas. Vad som nu efterfrågades var litteratur och medier som hade potentialen att göra barnen till kritiska, oberoende och fria medborgare. Barnkulturen skulle kort sagt inte bevara en rådande samhällsordning utan skapa en ny som fungerade bättre. De traditionella medierna för barn ansågs stödja det gamla etablerade samhällsskiktet med dess rådande sociokulturella normer och skulle därför ersät-

tas av böcker och program som uppmanade barnen att ifrågasätta auktoriteter. Barnen skulle genom den nya barnkulturen i större utsträckning bli en skapande del av samhället, inte bara inordnas i den ordning som familjen och skolan stod för. På många håll betonades även att det egentligen inte borde vara någon större skillnad på barns och vuxnas kultur.

Under 1980-talet var det istället sociologer, massmedieforskare och psykologer som fick inflytande på debatterna om barnkulturen. En viktig anledning till att medieforskarnas uppfattningar och synsätt kom att ta över diskussionen var att journalisterna hade ett stort förtroende för dem. Teorier om barns socialisation, rättigheter och behov fick ett stort utrymme och samsades med psykologiska perspektiv på barns och ungas utsatthet och sårbarhet. Till skillnad från det föregående decenniet betonades barnens behov av kreativitet och vikten av att konsten stimulerade deras inre liv. De elektroniska medierna ansågs i anslutning till dessa perspektiv sakna den så kallade kvalitativa barnkulturens estetiska värde och personlighetsutvecklande potential.

En knapphändig sammanfattning som denna ger givetvis ingen fullständig bild av Strandgaard Jensens bok. På de knappt 200 sidorna återfinns mängder av slående iakttagelser och klagörande resonemang, inte minst i förhållande till periodens olika uppfattningar om barnlitteraturen i relation till samhället och läsaren. Det finns redan grundlig forskning om periodens kulturdebatter och Strandgaard Jensen redogör på ett summariskt men ändå tillfredställande sätt för den. Att forskarna sedan har utelämnats från bokens register är kanske begripligt med tanke på alla namn som faktiskt förekommer i studien. Men att enbart vissa av dem som var delaktiga i periodens debatter kommer med i bokens register, såsom exempelvis Gunila Ambjörnsson, Ellen Buttenschøn och Lennart Hellsing, medan andra helt utelämnas, såsom Kerstin Stjärne, Hans Peterson och Göte Klingberg, varav den senare också något oprecist beskrivs som bibliotekarie, är svårare att förstå. Från barnlitteraturhistorie-skrivningens horisont är det också lite synd att Kerstin Stjärne, som tillsammans med Gunila Ambjörnsson har utnämnts till periodens mest rebelliska kritiker och debattör, inte får mer utrymme, liksom att Hans Petersons inlägg i tidens debatter inte behandlas utförligare, inte minst eftersom han var verksam under hela den period som undersökningen omfattar.

Andra mer generella frågor som skulle kunna resas är om brytningen mellan de olika decennierna verkligen är så skarpa som framställningen stundtals ger sken av. Som Strandgaard Jensen mycket

riktigt uppmärksammar var sagan en genre som utsattes för kritik under 1970-talet, för att sedan, i samband med genomslaget för Bruno Bettelheims *Sagens förtrollade värld*, utgiven på svenska 1979, få ny relevans under 1980-talet. Utgår man från 1980-talets reaktion på 1970-talet framstår det ofta som om socialrealismen, och viljan att vara politiskt relevant, helt och hållet utkonkurrerade sagan och fantasin mellan 1967 och 1979. Men så var det inte riktigt. Det fanns författare som bejakade samtidens krav på att barnlitteraturen skulle ta upp sociala och politiska samtidsfrågor, men som gjorde det i den fantasifulla sagoberättelsens form, till exempel Max Lundgren och Fibben Hald i den radikala bilderboken *Sagan om Lotta från Dö-sjöbro* (1969) eller Inga Borgs natursaga *Plupp kommer till stan* (1977). Men mindre invändningar av detta slag förändrar inte att den historia som Helle Strandgaard Jensen presenterar framstår som ytterst värdefull också för barnboksforskaren. Med skarp blick lyckas hon fånga betydelsefulla spänningar i den offentliga debatten om barnkulturen under några av den skandinaviska barnlitteraturens mest omtumlande decennier.

Olle Widhe
Docent i litteraturvetenskap
Göteborgs universitet